

WITOLD SROKOSZ

Uniwersytet Wrocławski

KRYPTOWALUTY — NOWY KIERUNEK BADAŃ¹1. WPROWADZENIE — KRYPTOWALUTY JAKO PIENIĄDZ
ALTERNATYWNY I SPOŁECZNOŚCIOWY

Gwałtowny rozwój technologii komputerowych, informatyki oraz Internetu w latach 90. XX i na początku XXI w. spowodował istotne zmiany społeczne. Człowiek, który swój ewolucyjny sukces zawdzięcza współdziałaniu, swoją naturalną potrzebę tworzenia więzi społecznych przeniósł w nowo kształtujące się środowisko cyberprzestrzeni. Rzeczywistość wirtualna stwarza jednak zupełnie nowe możliwości realizacji tej potrzeby, pojawiły się np. fora dyskusyjne, portale społecznościowe, gry MMO czy programy *peer to peer*. Naturalną kolejną rzeczą do Internetu przeniósł się handel, a wraz z nim potrzeba dokonywania płatności. Początkowo idea płatności elektronicznej oraz idea społeczności internetowej rozwijały się niezależnie. Z jednej strony rozwijała się idea pieniądza elektronicznego (*electronic money*, nazywany też pieniądzem cyfrowym — *digital money*), a z drugiej — coraz większą popularność zdobywały portale społecznościowe, gry MMO czy programy *peer to peer* umożliwiające wymianę plików między użytkownikami. Nie trzeba było długo czekać, aby idea płatności w Internecie zaczęła się przenikać z ideą społeczności internetowej. Pierwszym, niepełnym jeszcze połączeniem tych dwóch idei jest pieniądz wirtualny (waluta wirtualna — *virtual currency*), czyli pieniądz emitowany przez podmiot prowadzący portal społecznościowy czy też zarządzający grą MMO, a służący wyłącznie do rozliczeń w ramach takiego portalu czy gry. Taki pieniądz powstał bez żadnych specjalnych uzasadnień ideologicznych, jego istnienie jest konsekwencją prostej potrzeby dokonywania zapłat za wirtualne towary i usługi nabywane w ramach danej gry MMO czy portalu społecznościowego. Kryptowaluty (*cryptocurrency*) nie można jednak uznać za rodzaj wirtualnej waluty (*virtual currency*), zbyt wiele je różni,

¹ Publikacja powstała w ramach projektu, który został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji Nr DEC-2013 /09/B/HS5/00019.

zwłaszcza to, że kryptowaluta, w przeciwieństwie do pieniądza wirtualnego, nie ma emitenta².

Pieniądz elektroniczny więc ewoluował i obecnie można mówić o regulowanym pieniądzu elektronicznym (przede wszystkim przez dyrektywę 2009/110/WE³ i przepisy krajowe ją implementujące) oraz o nieregulowanym pieniądzu elektronicznym obejmującym swoim zakresem wirtualne waluty oraz kryptowaluty.

Kryptowaluty (*cryptocurrency*) są nowym etapem ewolucji elektronicznych środków płatniczych i przykładem elektronicznych środków płatniczych bez emitenta⁴. Na początku XXI wieku zostały stworzone warunki do rewolucyjnego przełomu w płatnościach elektronicznych. Dzięki nieustannemu rozwojowi mocy obliczeniowej komputerów zaawansowane rozwiązania kryptograficzne (stosowanie klucza prywatnego i publicznego) trafiły „pod strzechy”, a internet zaczął przenikać wszystkie dziedziny życia. Wystarczyło zatem połączyć idee elektronicznych płatności w Internecie, społeczności internetowej, systemu *peer to peer*, aby stworzyć system kryptowaluty — całkowicie nowy system płatności, którego innowacyjność polega na tym, że jest zdecentralizowany. O ile rozwiązania informatyczne kryptowalut są rewolucyjne, o tyle ideologia, którą dopisano do tej innowacji, nowa nie jest — wykorzystano w niej elementy pochodzące z myśli tak zwanego pieniądza alternatywnego (waluty alternatywnej — *alternative currency*), będącego rodzajem pieniądza prywatnego. Najlepszym przykładem takiego pieniądza alternatywnego (i jednocześnie tak zwanego pieniądza społecznościowego czy też waluty społecznościowej — *community currency*) jest pieniądz lokalny, który ma bogatą i długą historię⁵. Istnieją także, całkiem prężnie się rozwijające, systemy scentralizowanego pieniądza społecznościowego, również nawiązujące

² Mimo to w praktyce bardzo często pojęciem wirtualnej waluty obejmuje się również kryptowaluty, przede wszystkim bitcoina. Tak też posługują się pojęciem wirtualnej waluty Europejski Urząd Nadzoru Bankowego (EBA — European Banking Authority) oraz Europejski Bank Centralny; zob. np. opracowanie Europejskiego Banku Centralnego pt. *Virtual currency schemes*, October 2012, czy ostrzeżenie wydane przez EBA w dniu 12 grudnia 2013 r. pt. *Warning to consumers on virtual currencies* oraz opinia EBA z 4 lipca 2014 r. (EBA/Op/2014/08) pt. *EBA Opinion on 'virtual currencies*. Stawianie na tej samej płaszczyźnie rozważań np. bitcoina i Linden Dollars czy e-gold może prowadzić do zbyt daleko idących uproszczeń, nawet jeżeli dokonuje się podziału na scentralizowane i zdecentralizowane waluty wirtualne (taki podział proponuje EBA w swojej opinii).

³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/EC z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywę 2005/50/EC i 2006/48/EC oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/EC (Dz. Urz. UE L 267 z 10 października 2009 z późn. zm.).

⁴ Więcej o elektronicznych środkach płatniczych zob. W. Srokosz, *Prawo a rozwój elektronicznych środków płatniczych w XXI wieku*, [w:] *XXV lat przeobrażeń w prawie finansowym i prawie podatkowym — ocena dokonania i wnioski na przyszłość*, red. Z. Ofiarski, Szczecin 2014, s. 841–849.

⁵ Zob. np. M. Naqvi, J. Southgate, *Banknotes, local currencies and central bank objectives*, Bank of England Quarterly Bulletin 53, 2013, nr 4, s. 3. Więcej o pieniądzu społecznościowym zob. <http://community-currency.info/en/>.

do idei pieniądza alternatywnego, niemające charakteru lokalnego i z założenia zdematerializowane, często mocno nawiązujące do idei barteru⁶. Niewątpliwie kryptowaluty są do nich najbardziej zbliżone, a najbardziej odróżniającą je cechą jest decentralizacja.

Tym samym kryptowaluty należy zakwalifikować jako pieniądz alternatywny⁷, społecznościowy, inny aniżeli regulowany pieniądz elektroniczny czy waluta wirtualna (ewentualnie można za EBA uznać kryptowalutę jako zdecentralizowaną walutę wirtualną). Warto też zwrócić uwagę na to, że system waluty wirtualnej jest zawsze ograniczony do danej gry MMO czy portalu społecznościowego, a używają go wyłącznie użytkownicy danego portalu czy też gry MMO. Natomiast pieniądz lokalny jest ograniczony terytorialnie (jest przyjmowany przez przedsiębiorców działających na obszarze miasta, gminy). System kryptowaluty nie ma takich ograniczeń — jest z założenia globalny (ponadpaństwowy), a jego użytkownikiem może być każdy, i to zachowując prawie pełną anonimowość.

2. POJĘCIE KRYPTOWALUTY

Kryptowaluty rozwijają się bardzo dynamicznie — założenia pierwszej kryptowaluty nazwanej bitcoin zostały ogłoszone w 2008 r., pierwszy „blok” został wygenerowany przez system na początku 2009 r. i wtedy też pojawił się pierwszy klient Bitcoin v0.1. Na początku 2014 r. funkcjonowało ponad 50 kryptowalut, a pod jego koniec już ponad 300, chociaż nadal najbardziej popularną jest bitcoin (drugą rozwijającą się kryptowalutą jest litecoin). Występuje niestety brak różnorodności, polegający na tym, że wszystkie te kryptowaluty działają na podstawie tego samego protokołu, a więc są do siebie bardzo podobne (kod źródłowy odpowiedniego oprogramowania jest otwarty i dostępny dla wszystkich, stąd łatwo jest stworzyć „nową” kryptowalutę).

Najważniejszym wyróżnikiem kryptowalut jest to, że nie mają emitenta i realizowane są w systemach zdecentralizowanych opartych na sieci *peer to peer*, w której bezpieczeństwo zapewniają rozwiązania kryptograficzne (kryptografia klucza publicznego i funkcje skrótu). Są generowane automatycznie, przez program komputerowy zgodnie z zadanym wcześniej algorytmem. Natomiast pieniądz elektroniczny w rozumieniu dyrektywy 2009/110/WE czy też wirtualne waluty (*virtual currency*, *virtual money*) wykorzystywane w grach albo w portalach społecznościowych mają zawsze emitenta. Przeznaczeniem kryptowalut jest ułatwienie dokonywania anonimowych płatności za towary i usługi — w założeniu mają zatem pełnić przede wszystkim funkcję płatniczą.

⁶ Np. TradeQoin, zob. <http://communitycurrenciesinaction.eu/sme-tradenetwork/>.

⁷ Kryptowaluty do pieniądza alternatywnego zalicza R.M. Lastra, *International Financial and Monetary Law*, Oxford 2015, s. 4.

Przede wszystkim należy odróżnić system kryptowaluty od samej kryptowaluty postrzeganej jednostkowo. Na przykład w przypadku bitcoina należy rozróżnić system bitcoina i tak zwaną bitmonetę. Na system kryptowaluty (np. bitcoina) składają się użytkownicy kryptowaluty (np. bitcoinów), którzy wykorzystują ją do dokonywania płatności, używając tak zwanych portfeli, programu komputerowego, który umożliwia połączenie *peer to peer* między użytkownikami (klient), użytkownicy, którzy „wykopują” kryptowalutę (np. bitmonety) oraz „giełdy” dające sposobność do wymiany kryptowaluty (np. bitmonet) na prawny środek płatniczy (np. na euro, dolary, złotówki). W systemie tym występują także przedsiębiorcy, którzy sprzedają towary i usługi za kryptowalutę (najczęściej bitcoiny), a ostatnio (od 2013 r.) pojawiają się odpowiedniki bankomatów, które umożliwiają wymianę bitcoinów na gotówkę.

Idea kryptowaluty jako środka płatniczego nie jest zupełnie nowa — to odświeżona i ubrana w cyfrowe szaty, znana w literaturze, idea pieniądza jako wielkich kamieni spoczywających na rajskiej wyspie⁸. Tubyłcy na tych kamieniach wykonywali indywidualne znaki (czyli je podpisywali), oznaczając w ten sposób „swoje” głązy. Stąd już tylko krok do realizacji funkcji płatniczej. Wystarczy mianowicie zamazać podpis jednego tubyłca i umieścić w jego miejscu podpis drugiego. Transakcja zakupu domu na takiej rajskiej wyspie odbywała się w prosty sposób — nabywca domu zmazywał swój podpis z głązu, a sprzedający dom nanosił na ten kamień swój podpis. I tak samo, z tym że w cyberprzestrzeni, wygląda transakcja dokonana za pomocą bitmonety. Tylko że w cyberprzestrzeni oczywiście nie ma głązów, więc z tej racji użytkownicy korzystają z samych podpisów, przy czym są to podpisy elektroniczne (prywatny i publiczny)⁹. Mityczny Satoshi Nakamoto w artykule pt. *Bitcoin: A Peer — to — Peer Electronic Cash System* stwierdza: „we define an electronic coin as a chain of digital signatures”¹⁰. Tak więc „elektroniczna moneta” (bitmoneta) w systemie bitcoina i w systemie każdej innej obecnie występującej kryptowaluty to, upraszczając kontekst technologiczny, „łańcuch podpisów cyfrowych”. Taki „łańcuch” jest odpowiednikiem podpisów składanych na głązie we wspomnianym przykładzie rodem z rajskich wysp. Jest jednak pewna modyfikacja wspomnianej historycznej już idei, wynikająca z kryptologicznych rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie wielokrotnemu użyciu tej samej bitmonety. Otóż użytkownik transferujący kryptowalutę podpi-

⁸ Chodzi o kamienie Rai z wyspy Yap, przy czym ze względu na niewielką liczbę ludności wyspy czasami nawet rezygnowano z podpisywania kamieni, ponieważ i tak wszyscy mieszkańcy wiedzieli, kto jest właścicielem danego głązu.

⁹ Oczywiście społeczność wyspy musiała akceptować ten zwyczaj, a przede wszystkim prawo danego tubyłca do określonego kamienia. Podobnie społeczność bitcoina „uznaje” transakcje i jak „tubyłec” na rajskiej wyspie jest powszechnie znany, tak system bitcoina opiera się na pseudonimach użytkowników (nick), gwarantując im prawie pełną anonimowość.

¹⁰ S. Nakamoto, *Bitcoin: A Peer — to — Peer Electronic Cash System*, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>. Satoshi Nakamoto to pseudonim, pod którym ukrywa się osoba lub grupa osób — twórców systemu bitcoina.

suje kluczem prywatnym *hash*, czyli ślad kryptograficzny z całej historii transakcji, które doprowadziły do posiadania przez niego wydawanej kryptowaluty oraz klucz publiczny odbiorcy, do którego ta kryptowaluta będzie transferowana. Wynik tej operacji jest zgłaszany do umieszczenia w nowym bloku systemu bitcoin. Bloki systemu bitcoin to podzbiór zatwierdzonych przez system transakcji, które uporządkowane w łańcuch, przechowywane są na dyskach twardych komputerów użytkowników systemu.

Istotą systemu bitcoin (a także systemu każdej innej obecnie funkcjonującej kryptowaluty) jest więc swoisty rejestr przeprowadzonych transakcji. Właściciel klucza prywatnego pasującego do dokonanego podpisu cyfrowego będzie interpretowany przez system jako osoba (przez nick) wcześniej dokonująca określonych transakcji. Ten natomiast, kto ma klucz prywatny pasujący do podpisanego poprzednim kluczem klucza publicznego, będzie rozpoznawany jako właściciel efektu (wyjścia) transakcji. W systemie bitcoina nie ma zatem niczego, co odpowiadałoby znakowi pieniężnemu, który jest charakterystyczny dla pieniądza gotówkowego. Jest wyłącznie rejestr operacji. W „portfelach” użytkowników systemu kryptowaluty są tylko przechowywane informacje (linki) dotyczące tego, gdzie w poszczególnych blokach znajduje się potwierdzenie przeprowadzonej transakcji. W przypadku tak zwanego wykopywania kryptowaluty (np. bitcoinów) system, według pewnych reguł, przypisuje użytkownikom określoną liczbę kryptowaluty (bitcoinów) — ale jest to tylko „deklaracja systemu” zapisana w łańcuchu podpisów cyfrowych (*chain of digital signatures*). Bardzo upraszczając — system stwierdza, że osoba podpisująca się określonym podpisem prywatnym posiada określoną liczbę kryptowaluty (np. bitcoinów). Dalsze „transakcje” to wyłącznie zmiany w tym łańcuchu. Nic z portfela jednego „posiadacza” bitcoina (i każdej innej kryptowaluty) do portfela następnego „posiadacza” bitcoina „nie przechodzi” — zmieniają się tylko linki (wskaźniki na miejsca w blokach)¹¹.

3. OBSZARY BADANIA ZJAWISKA KRYPTOWALUTY ZE WZGLĘDU NA METODĘ REGULACJI PRAWNEJ

Powszechnie wyróżnia się trzy metody regulacji prawnej — cywilnoprawną, administracyjnoprawną oraz karnoprawną. Niektóre obszary badań nad kryptowalutami pozostają w zakresie jednej z tych regulacji, inne natomiast obejmują dwie, a nawet wszystkie te trzy obszary. W dużej mierze zależy to od sposobu

¹¹ W systemie kryptowaluty podstawą „posiadania” kryptowaluty jest sprawowanie kontroli nad kluczem prywatnym i zachowanie go w tajemnicy przed osobami trzecimi. Ponadto dzięki stosowaniu podpisu prywatnego i publicznego nikt nieuprawniony nie może ingerować w łańcuch bloków.

zadania pytania badawczego oraz od rodzaju stosunków społecznych, do których ma zastosowanie kryptowaluta (czy system kryptowaluty).

Pierwszym i podstawowym problemem jest ustalenie istoty prawnej kryptowaluty. Przede wszystkim należałoby rozważyć, czy kryptowaluta powinna być jednolicie postrzegana w ramach każdej metody regulacji prawnej. Takie jednolite rozumienie może być utrudnione ze względu na specyfikę wykładni części przepisów, gdzie jest preferowana wykładnia językowa, jak np. w prawie podatkowym czy w prawie karnym¹².

W zakresie prawa cywilnego, jak już stwierdzono w literaturze¹³, kryptowaluty można postrzegać w perspektywie art. 358¹ § 2 k.c. jako „inny niż pieniądź miernik wartości”, o ile oczywiście strony w umowie zastrzegły, że wysokość świadczenia zostanie ustalona według miernika wartości, jakim jest określona kryptowaluta (np. bitcoin). Takie ujęcie kryptowaluty otwiera pole do badań i ustaleń ściśle cywilnoprawnych¹⁴. Szczególnie interesująca jest możliwość udzielania pożyczek w bitcoinie. Odrębna, ważna ze względów społecznych, jest problematyka ochrony konsumentów, co jest oczywiste nawet po pobieżnej analizie praktyki funkcjonowania przedsiębiorców w systemie kryptowaluty. Wypada się zastanowić nad objęciem kryptowalut regulacją prawną dotyczącą usług płatniczych.

Należy jednak pamiętać, że kryptowaluta, i w teorii, i w praktyce, pełni ekonomiczną funkcję pieniądza (w funkcjonalnym znaczeniu), co zostanie podniesione w dalszej części niniejszego opracowania. Ponadto technologiczny aspekt kryptowalut jest tak odmienny od dotychczas stosowanych sposobów płatności, że łatwo generuje nadmierne uproszczenia (np. polegające na utożsamianiu kryptowaluty z voucherem, biletem, żetonem czy monetą cyfrową), co może mieć znaczenie w konkretnych stanach faktycznych. To oznacza potrzebę badań w obszarze granicz-

¹² Należy odnotować, że dyrektorzy izb skarbowych w wydawanych przez siebie interpretacjach podatkowych jednakowo opisują bitcoina. W interpretacji indywidualnej z dnia 10 lipca 2014 r., IPPB5/423-397/14-4/MW, stwierdza się, że „na gruncie polskiego prawa waluty Bitcoin nie można traktować na równi z prawnym środkiem płatniczym, bowiem nie funkcjonuje on jako instrument rynku pieniężnego w rozumieniu odrębnych przepisów. W świetle obowiązujących przepisów prawa Bitcoin nie jest walutą uznawaną jako prawny środek płatniczy. Nie jest również stosowana w rozliczeniach międzynarodowych w sensie prawnym, ponieważ nie posługują się nią żadne instytucje publiczne”. W tej interpretacji ponadto uznano, że: „biorąc powyższe pod uwagę, należy stwierdzić, że Bitcoiny to rodzaj waluty, nie będącej prawnym środkiem płatniczym, której funkcjonowanie opiera się na umowie zawartej pomiędzy użytkownikami akceptującymi taką formę płatności. Taki opis Bitcoinów jest spójny z interpretacjami izb skarbowych z Katowic (IBPP2/443-258/13/ICz, IBPP2/443-762/13/ICz) oraz z Poznania (ILPP1/443-910/13-2/AWA, ILPP1/443-912/13-2/AW). Z powyższego wynika, że Bitcoiny nie mają mocy umarzania zobowiązań nadanej przez prawodawcę. Ich dostarczanie jest w pełni legalne i powinno być traktowane jako świadczenie usług”.

¹³ K. Zacharzewski, *Bitcoin jako przedmiot stosunków prawa prywatnego*, Monitor Prawniczy 2014, nr 21, s. 1132.

¹⁴ Więcej zob. *ibidem*, s. 1132 i n.; K. Zacharzewski, *Praktyczne znaczenie bitcoina w wybranych obszarach prawa prywatnego*, Monitor Prawniczy 2015, nr 5, s. 186 i n.

nym regulacji cywilnoprawnej i administracyjnoprawnej czy tylko administracyjnoprawnej, czyli w obszarze prawa walutowego, prawa dewizowego czy też prawa bankowego, w szczególności w zakresie regulacji prawnej dotyczącej bankowości centralnej. Ze względu na globalny zasięg kryptowaluty konieczne są tu studia porównawcze oraz odniesienia do międzynarodowego prawa finansowego i monetarnego (*international financial and monetary law*), w szczególności w kontekście prawa Unii Europejskiej¹⁵. Wydaje się, że przydatne tu jest posłużenie się pojęciem „jednostka pieniężna”, rozumiana jako abstrakcyjna miara wartości.

Odrębnym zagadnieniem z pogranicza poszczególnych metod regulacji prawnych, głównie administracyjnoprawnej i karnoprawnej, jest przeciwdziałanie wykorzystywaniu kryptowalut do prania brudnych pieniędzy i finansowania terroryzmu. Jak się wydaje, kryptowaluty nadają się do realizacji takiego celu nawet lepiej aniżeli gotówka. Bitcoin jest ulubionym środkiem płatniczym hakerów¹⁶, na czarnym rynku (a dokładniej w Deep Web czy też Darknet) płaci się nimi za narkotyki, pornografię, podrabiane dokumenty oraz broń i amunicję¹⁷.

Naturalne ciężenie prawa podatkowego ku wykładni językowej oraz zakaz wykładni rozszerzającej niekorzystnej dla podatnika w połączeniu z innowacyjną i dotąd niespotykaną technologiczną konstrukcją kryptowalut powoduje powstawanie wielu trudnych do rozwiązania *de lege lata* problemów w stosowaniu prawa podatkowego. W tej dziedzinie prawa być może będzie konieczna ingerencja ustawodawcy, w związku z czym trzeba będzie rozważyć zgłaszanie wniosków *de lege ferenda*. Chodzi tu zarówno o stosowanie przepisów z zakresu podatku od wartości dodanej (podatku VAT, w Polsce podatku od towarów i usług), jak i podatków dochodowych. Badania powinny też, jak się wydaje, objąć podatek od spadków i darowizn oraz podatek od czynności cywilnoprawnych. Największe problemy niewątpliwie stwarza stosowanie prawa podatkowego przez przedsiębiorców przyjmujących kryptowaluty, prowadzących giełdy, obsługujących odpowiedniki bankomatów, które umożliwiają wymianę kryptowalut (obecnie bitcoinów) na gotówkę, czy też zajmujących się „kopaniem” kryptowalut¹⁸.

¹⁵ Podział na poszczególne gałęzie i działy prawa czy ogólniej — systemy prawa, jest zawsze w dużej mierze umowny i tu został częściowo zastosowany wyłącznie w celu zarysowania problematyki kierunków badań.

¹⁶ Zob. np. M. Romney, *Tax returns Hacked? Alleged ransom asks for \$1 million in bitcoins*, International Business Times 5 września 2012.

¹⁷ Zob. np. M.C. Van Hout, T. Bingham, *‘Silk Road’, the virtual drug marketplace: A single case study of user experiences*, International Journal of Drug Policy 24, 2013, nr 5, s. 385–391, [http://www.ijdp.org/article/S0955-3959\(13\)00006-6/pdf](http://www.ijdp.org/article/S0955-3959(13)00006-6/pdf).

¹⁸ Pewien obraz problemów prawnych, które stoją przed badaczami prawa podatkowego, dają dotąd wydane interpretacje indywidualne — zob. np. interpretację dyrektora Izby Skarbowej w Katowicach z 26 czerwca 2013 r. (IBPP2/443-258/13/ICz) dotyczącą „opodatkowania cyfrowymi certyfikatami Bitcoin”, interpretację indywidualną dyrektora Izby Skarbowej w Łodzi z dnia 18 lipca 2014 r., IPTPB1/415-220/14-7/KSU, czy interpretację indywidualną z dnia 21 czerwca 2013 r. IBPP2/443-258/13/ICz, w której dyrektor Izby Skarbowej w Katowicach stwierdził, że „ana-

W końcu stosowanie kryptowalut wiąże się z problemami stosowania prawa karnego, chodzi tu np. o problem kwalifikacji takiego czynu jak „kradzież kryptowaluty”, podrabianie środka płatniczego, jakim jest kryptowaluta (art. 310 § 1 k.k.), czy stosowanie art. 287 k.k. (oszustwo komputerowe).

4. RELACJA KRYPTOWALUTY DO POJĘCIA PIENIĄDZA — PUNKT WYJŚCIA DO BADAŃ NAD PRAWNYMI ASPEKTAMI UPOWSZECHNIENIA SIĘ KRYPTOWALUTY W KONTEKŚCIE MONOPOLU EMISYJNEGO BANKU CENTRALNEGO

Pojęcie pieniądza nie ma definicji legalnej, co naturalną kolejną rzeczą implikuje różne sposoby jego definiowania. Co do jednego wszyscy są zgodni — należy odróżnić pieniądz będący prawnym środkiem płatniczym od pieniądza, który takiego charakteru nie ma. Z tej perspektywy kryptowaluta, jak każdy pieniądz prywatny, z pewnością nie jest prawnym środkiem płatniczym.

Jak powszechnie przyjmuje się w literaturze, pieniądz, będący prawnym środkiem płatniczym, pełni cztery podstawowe funkcje:

- miernika wartości,
- środka cyrkulacji,
- środka płatniczego,
- środka akumulacyjnego¹⁹.

W ujęciu ekonomicznym coś, co pełniłoby wszystkie te funkcje, byłoby, bez względu na charakter prawny, traktowane jako pieniądz. Niemniej jednak istotnym elementem byłaby „powszechność akceptacji” danego środka płatniczego²⁰.

Z perspektywy socjologicznej (czy nawet — psychologicznej) pieniądzem jest to, co ludzie tak traktują²¹. Czyli to, co w ich mniemaniu (w całkowicie su-

lizowanych czynności polegających na zbywaniu elektronicznych certyfikatów Bitcoin nie można zaliczyć do usług finansowych, o których mowa w przepisach art. 43 ust. 1 pkt 7 i pkt 40 ustawy o VAT”. Zob. jednak, niezwykle istotny dla opodatkowania kryptowalut podatkiem VAT, wyrok TSUE z dnia 22.10.2015 r. w sprawie C-264/14 (w październiku 2015 r. jeszcze niepublikowany, dostępny na stronie: www.curia.europa.eu). Są także kwestie, które raczej nie budzą wątpliwości, np. „dla celów podatkowych uzyskany przychód z tytułu sprzedaży uprzednio zakupionej waluty Bitcoin stanowi przychód z praw majątkowych, o którym mowa w art. 18 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych” — tak dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu w interpretacji indywidualnej z dnia 2 października 2014 r. (ILPB2/415-741/14-2/TR), w dużej mierze powielając treść interpretacji indywidualnej z dnia 26 czerwca 2014 r., wydanej przez dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie (IPPB1/415-276/14-4/EC).

¹⁹ Więcej o funkcjach pieniądza zob. np. C. Kosikowski, *Pieniądz*, [w:] *Encyklopedia prawa bankowego*, red. W. Pyziół, Warszawa 2000, s. 479–480.

²⁰ Por. R.M. Lastra, *op. cit.*, s. 12–13.

²¹ J. Górniak, *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, Kraków 2000, s. 18 n.

biektywnym przekonaniu) pełni funkcję miernika wartości, funkcję cyrkulacji oraz funkcję środka akumulacyjnego. Ma to istotne znaczenie ekonomiczne, a w ostateczności także prawne i stanowi podstawowy powód budowania przez państwo specjalnej struktury instytucjonalnoprawnej z dominującą rolą banku centralnego, mającej przekonać ludność danego państwa, że prawny środek płatniczy emitowany przez bank centralny jest godny zaufania. To zaufanie społeczeństwa do prawnego środka płatniczego umożliwia mu pełnienie wspomnianych funkcji, przy czym do budowania takiego zaufania nie wystarczy tylko przymus przyjmowania prawnego środka płatniczego przez wierzyciela.

Tak więc prawny środek płatniczy emitowany przez bank centralny i pieniądź prywatny (np. kryptowaluta) mogą pełnić cztery wspomniane już funkcje, z jedną jednak istotną różnicą — nie mogą jednocześnie mieć charakteru „powszechnego”, a do pieniądza prywatnego (np. kryptowaluty) ludność (społeczeństwo) nie może mieć większego zaufania aniżeli do prawnego środka płatniczego. Jest to konsekwencja tego, że jednym z elementów suwerenności państwa jest jego monopol na decydowanie, co na jego terytorium jest „powszechnie akceptowanym” pieniądzem we wspomnianym już funkcjonalnym, ekonomicznym ujęciu.

Z tego punktu widzenia można wyróżnić dwa rodzaje systemów pieniądza prywatnego — systemy z założenia ograniczone oraz systemy dążące do powszechności. Pierwsze mają to do siebie, że z założenia nie mogą stać się powszechne, bo są albo ograniczone terytorialnie (jak np. pieniądź (waluta) lokalna), albo do danej gry czy portalu (np. pieniądź wirtualny), albo prawnie i funkcjonalnie (jak np. regulowany pieniądź elektroniczny). Ponadto mają niską czy nawet znikomą kapitalizację w stosunku do pieniądza będącego prawnym środkiem płatniczym²². Drugie natomiast z założenia mają na celu dążenie do powszechności, a ich twórcy deklarują, w ramach określonej ideologii, zastąpienie czy nawet eliminację prawnych środków płatniczych emitowanych przez banki centralne (tak jest w przypadku kryptowalut, w szczególności bitcoina).

Ze swojej istoty systemy pieniądza prywatnego z założenia ograniczone, takie jak pieniądź lokalny czy waluty wirtualne, nie mogą raczej zagrażać monopolowi banku centralnego i w związku z tym w ich przypadku nie są obecnie konieczne pogłębione badania w tym kierunku. W szczególności nie mają one, przede wszystkim ze względu na niską kapitalizację, wpływu na stabilność monetarną (*monetary stability*) oraz na stabilność rynku finansowego²³. Odmienne

²² Na przykład w 2013 r. w Wielkiej Brytanii wartość wyemitowanej lokalnej waluty (lokalnego pieniądza) Bristol Pound wynosiła jedynie 250 tys. funtów szterlingów i korzystał z niej 1 milion ludzi, a dla Brixton Pound wartości te wynosiły odpowiednio 100 tys. £ i 300 tys. — dane liczbowe za M. Naqvi, J. Southgate, *op. cit.*, s. 6.

²³ Tak w odniesieniu do pieniądza lokalnego — *ibidem*, s. 6. Zauważa się jednak przy tym, że używanie pieniądza lokalnego generuje większe ryzyko dla użytkownika aniżeli korzystanie z prawnego środka płatniczego. Bank Centralny Wielkiej Brytanii nie ma zatem potrzeby interweniować,

natomiast rzecz się ma z kryptowalutami. System kryptowaluty, z założenia, ma charakter globalny (ponadterytorialny czy ponadpaństwowy) i może korzystać z niego każdy do nabywania dowolnych dóbr i usług (w tym wirtualnych czy też nielegalnych). I chociaż kryptowaluty obecnie (w 2015 r.) nadal jeszcze nie mają charakteru „powszechnego” ze względu na stosunkowo niewielką kapitalizację²⁴ i nie wiadomo, czy kiedykolwiek taki charakter uzyskają (kluczowa jest tu wspomniana już kwestia zaufania), to wydaje się, że już teraz należy prowadzić szerokie badania w obszarze regulacji prawnej monopolu banku centralnego na emisję pieniądza w kontekście rozwoju kryptowalut, a szerzej — elektronicznych środków płatniczych bez emitenta, funkcjonujących w systemach dążących do powszechności.

Przykładowo, według art. 227 ust. 1 Konstytucji RP²⁵ Narodowemu Bankowi Polskiemu, który jest centralnym bankiem państwa, przysługuje wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. Ten przepis można interpretować w ten sposób, że NBP ma monopol na emisję pieniądza, który pełni wspomniane cztery funkcje i jest „powszechnie stosowany”. Z ustawy o NBP²⁶ wynika, że takim pieniądzem jest oczywiście złoty polski, ale w razie upowszechnienia się kryptowaluty (czy też innego elektronicznego środka płatniczego bez emitenta) pojawi się istotne pytanie, czy nie zachodzi sytuacja złamania przewidzianego w art. 227 ust. 1 Konstytucji monopolu NBP²⁷. W razie udzielenia pozytywnej odpowiedzi na to pytanie, pojawia się kolejne, równie istotne pytanie o to, jak, zgodnie z obowiązującym prawem, przeciwdziałać takiemu naruszeniu. Być może konieczne nawet będą wnioski *de lege ferenda*, tym bardziej że na pierwszy rzut oka nie widać w polskim prawodawstwie regulacji prawnych mających w takiej sytuacji zastosowanie (inna godna rozważenia rzecz to zastanowienie się, czy takie regulacje są w ogóle potrzebne).

choć musi niewątpliwie uważnie monitorować sytuację. Podobne stanowisko zajmuje Europejski Bank Centralny w odniesieniu do walut wirtualnych (do których kwalifikuje również bitcoina) — zob. opracowanie Europejskiego Banku Centralnego pt. *Virtual currency schemes*, October 2012, s. 37 i 39.

²⁴ Cały pozostający w obrocie bitcoin jest obecnie (w kwietniu 2015 r.) wart 3 035 673 055 dolarów amerykańskich (USD), liczba transakcji na dzień to około 106 tys., szacowany wolumen dziennych transakcji to 41 044,311 USD — zob. <https://blockchain.info>.

²⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

²⁶ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. z 2013 r., poz. 908 z późn. zm.).

²⁷ Warto zauważyć, że jak się podnosi w literaturze, „czym innym jest emisja znaków pieniężnych (pieniądza gotówkowego), a czym innym emisja pieniądza. Ta ostatnia oznacza wzrost łącznej ilości pieniądza w obrocie (zarówno gotówkowego, jak i bezgotówkowego). Emisji tej dokonuje się na ogół dzięki udzielaniu przez banki kredytów [...]” — J. Głuchowski, *Prawo walutowe*, [w:] *System prawa finansowego. Prawo walutowe. Prawo dewizowe. Prawo rynku finansowego*, t. IV, red. J. Głuchowski, Warszawa 2010, s. 19 i cyt. tam lit.

5. STOSOWANIE DO KRYPTOWALUT PRAWA DEWIZOWEGO

Nie ma wątpliwości co do tego, że kryptowaluty nie są obecnie objęte zakresem ustawy Prawo dewizowe²⁸ (dalej: pr. dewiz.). Nie spełniają warunków definicji ani krajowych środków płatniczych (art. 2 ust. 1 pkt 6 pr. dewiz.), ani też zagranicznych środków płatniczych (art. 2 ust. 1 pkt 9 pr. dewiz.), a tym samym także definicji wartości dewizowych (art. 2 ust. 1 pkt 8 pr. dewiz.). Kryptowaluta nie przyjmuje postaci znaków pieniężnych, a zatem nie może zostać uznana za walutę obcą w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 10 pr. dewiz. Kryptowaluta jako jednostka pieniężna, np. 1 BTC (a tym bardziej jako system), nie może być również uznana za dewizy w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 12 pr. dewiz., gdyż nie może być uznana za papier wartościowy w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 14 pr. dewiz., chociażby z tego powodu, że nie ma emitenta. Nie może być również uznana za „inny dokument pełniący funkcję środka płatniczego”, bo nie występuje w postaci dokumentu (ani w postaci tradycyjnej, papierowej, ani też elektronicznej, cyfrowej), lecz jedynie jako zapis w rejestrze, jakim jest *blockchain* (łańcuch bloków). Warto przy tym przypomnieć, że taki łańcuch bloków (*blockchain*) występuje w wielu identycznych kopiach, zapisanych na dyskach twardej użytkowników systemu kryptowaluty.

Pojawia się zatem pytanie, czy zachodzi potrzeba objęcia kryptowalut zakresem ustawy Prawo dewizowe. Taką możliwość warto rozważyć, tym bardziej że obecnie prawo dewizowe przestaje mieć charakter reglamentacyjny, ograniczający swobodę obrotu dewizowego i przybiera charakter regulacyjny, to jest reguluje sposób i tryb podejmowania czynności obrotu dewizowego²⁹. Takiej regulacji szczególnie brakuje w zakresie działalności tak zwanych giełd kryptowalut, czyli podmiotów, które wymieniają kryptowaluty (bitcoiny, litecoiny i inne) na prawne środki płatnicze (złote polskie, dolary, euro). Obecnie ich działalność nie może być kwalifikowana jako działalność kantorowa w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 19 pr. dewiz.³⁰, co powoduje, że takie podmioty pozostają poza nadzorem publicznoprawnym (nadzór nad działalnością kantorową wykonuje Prezes NBP³¹). Nie wydaje się to właściwe, biorąc pod uwagę potrzebę ochrony osób korzystających z usług „giełd” kryptowalut.

²⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. Prawo dewizowe (Dz.U. z 2012 r., poz. 826 z późn. zm.).

²⁹ Por. W. Wójtowicz, *Prawo dewizowe*, [w:] *System prawa finansowego*, t. IV, s. 69.

³⁰ Według tego punktu „działalnością kantorową jest regulowana działalność gospodarcza polegająca na kupnie i sprzedaży wartości dewizowych oraz pośrednictwie w ich kupnie i sprzedaży”.

³¹ Więcej o tym, że jest to nadzór, a nie tylko kontrola, jak by to wynikało z treści art. 33 ust. 1 pkt 2 pr. dewiz., zob. E. Fojcik-Mastalska, *Prawo dewizowe. Komentarz*, Wrocław 2007, s. 133.

6. SPOJRZENIE W PRZYSZŁOŚĆ — SYSTEM KRYPTOWALUTY A DZIAŁALNOŚĆ DEPOZYTOWA

Zagadnieniem dotąd w ogóle niedostrzeżanym przez praktykę i doktrynę jest problematyka przyjmowania pod tytułem zwrotnym środków pieniężnych przez użytkowników kryptowaluty, którzy zainstalowali na twardym dysku komputera *blockchain* (łańcuch bloków)³². Prowadzony w wielu jednakowych kopiach, a mimo to zapewniający duży stopień anonimowości rejestr, jakim jest łańcuch bloków, ma być w modelowym złożeniu odpowiednikiem rachunku bankowego, a cały system kryptowaluty ma być, w ideologicznym założeniu jego twórców, alternatywą systemu bankowego z jego centralnie sterowanym pieniądzem, będącym prawnym środkiem płatniczym. Jednak czy jest alternatywa działalności depozytowej, czyli działalności polegającej na przyjmowaniu od ludności środków pieniężnych pod tytułem zwrotnym?³³ Prowadzenie takiej działalności jest istotą bankowości. W przypadku systemu kryptowaluty sztuczka polega na tym, że nie ma jednego podmiotu prowadzącego rachunki dla ludności i właściwie nie ma rachunków, lecz jest jeden, prowadzony dla wszystkich użytkowników, rejestr. Co więcej, w rejestrze tym są zapisywane jednostki pieniężne, będące abstrakcyjną miarą wartości, inne niż prawny środek płatniczy jakiegokolwiek państwa. Wydaje się, że dopóki kapitalizacja poszczególnych kryptowalut jest niewielka bądź znikoma, nie można uznać jednostek pieniężnych kryptowaluty za „środki pieniężne”. Gdyby jednak któraś z kryptowalut się upowszechniła tak, że stałaby się w odbiorze społecznym tak popularna jak prawne środki płatnicze, to wówczas należałoby rozważyć postawienie znaku równości między „środkami pieniężnymi” a jednostkami pieniężnymi takiej kryptowaluty. W takiej sytuacji wydaje się uprawnione rozważenie, czy aby osoba, która zainstaluje na dysku twardym komputera *blockchain*, nie podejmuje się prowadzenia działalności depozytowej. Szczególnie interesujące byłoby tu rozważenie, czy okoliczność udostępnienia miejsca na dysku pozwala przypisywać użytkownikowi działanie polegające na „prowadzeniu działalności”, skoro użytkownik kryptowaluty nie ma żadnego wpływu na dokonanie zapisu w rejestrze, który jest wykonywany całkowicie automatycznie przez program komputerowy.

³² Obecnie można wybrać różne rodzaje „portfeli” — są również takie, które nie wymagają instalacji łańcucha bloków. Użytkownik z takim „lekkim portfelem” może dokonywać transakcji za pomocą bitcoina, może też gromadzić bitcoiny. Nie może natomiast ich „wydobywać” i będzie musiał zaufać podmiotowi trzeciemu, więcej zob. <https://bitcoin.org/pl/wyberz-swoj-portfel>.

³³ Więcej o rozumieniu działalności depozytowej zob. W. Srokosz, *Instytucje parabankowe w Polsce*, Warszawa 2011, s. 32 i n.

7. WNIOSKI

Prawne badanie kryptowalut musi uwzględniać ich aspekt technologiczny (informatyczny) oraz ekonomiczny. Przede wszystkim należy zatem rozważyć to, że kryptowaluty, postrzegane jako jednostki pieniężne, nie mają emitenta, a postrzegane jako system są zdecentralizowane i oparte na sieci *peer to peer*, w której bezpieczeństwo zapewniają rozwiązania kryptograficzne (kryptografia klucza publicznego i funkcje skrótu). Najważniejszą „częścią” systemu kryptowaluty jest *blockchain* (łańcuch bloków) — swoisty rejestr przeprowadzonych transakcji. To w tym rejestrze są zapisywane jednostki pieniężne kryptowaluty (np. 1 BTC). Jednocześnie kryptowaluty, jako jednostki pieniężne będące abstrakcyjną miarą wartości, niewątpliwie mogą pełnić wszystkie tradycyjne funkcje pieniądza. Należy je zakwalifikować jako pieniądz alternatywny, społecznościowy, inny aniżeli regulowany pieniądz elektroniczny czy waluta wirtualna (ewentualnie można za EBA i EBC kwalifikować kryptowalutę jako zdecentralizowaną walutę wirtualną).

Kryptowaluty mogą i powinny być badane we wszystkich trzech obszarach regulacji prawnej — cywilnej, administracyjnej i karnej. W każdym należy uwzględnić specyfikę danej regulacji. Zważywszy na dynamikę rozwoju kryptowalut, wydaje się, że szczególnie ważne są ustalenia dotyczące prawnych konsekwencji upowszechnienia się kryptowalut w kontekście monopolu emisyjnego banku centralnego oraz monopolu banków na prowadzenie działalności depozytowej. Niezbędne jest także rozważenie objęcia kryptowalut zakresem prawa dewizowego, a przede wszystkim konieczne są badania w zakresie prawnej regulacji przeciwdziałania wykorzystywaniu ich do prania pieniędzy i finansowania terroryzmu. Takie rozważania wpisują się w szerszą dyskusję dotyczącą potrzeby i zakresu regulacji prawnej kryptowalut (w ogóle elektronicznych środków płatniczych bez emitenta).

CRYPTOCURRENCIES — A NEW RESEARCH DIRECTION

Summary

The aim of the article is to identify new areas of legal research on cryptocurrencies. The first cryptocurrency — Bitcoin appeared in 2009. It is therefore a new social phenomenon, however, very dynamically developing and arousing strong emotions. Cryptocurrencies are not a legal tender but they are monetary units which are an abstract measure of value, and certainly can perform all the traditional functions of money. They should be regarded as an alternative currency, community currency, other than regulated e-money, or virtual currency (the EBA and the ECB qualifies cryptocurrency as a decentralized virtual currency). Cryptocurrencies should be tested in all three areas of legal regulation — civil, administrative and criminal. In each of these areas such research should take into account the specific nature of the regulation. Dissemination of cryptocurrency can be dangerous for a legal tender and may result in the need for the intervention of the legislature. The findings concerning the legal consequences of the dissemination of cryptocurrency are therefore particularly important.